

ZORAN S. GRBIĆ I BORIŠA N. LEČIĆ
ČUVARI ALAHOVE VOLJE

Biblioteka
Društvo i nauka

Edicija
Posebna izdanja

~

Urednik
Petar V. Arbutina

Glavni i odgovorni urednik
Dr Jelena Trivan

Recenzenti

Prof. dr Dragan Simeunović
Fakultet političkih nauka, Beograd

Prof. dr Ljubiša Despotović
Institut za političke studije, Beograd

Prof. dr Milovan Subotić
Univerzitet odbrane – Institut za strategijska istraživanja, Beograd

Prof. dr Relja Željki
Akademija za nacionalnu bezbednost, Beograd

ZORAN S. GRBIĆ I BORIŠA N. LEČIĆ

ČUVARI
ALAHOVE VOLJE

ISLAMISTIČKI TERORIZAM –
VERSKO-IDEOLOŠKI IDENTITETI

Sadržaj

Reč autora | 9 |

Uvod | 11 |

I. POJAM, PODELA I OSNOVNE KARAKTERISTIKE TERORIZMA | 15 |

1. Uvodna razmatranja | 15 |

1.1. POJMOVI KOJI PRETHODE TERORIZMU | 16 |

2. Terorizam | 19 |

2.1. DEFINISANJE TERORIZMA | 20 |

2.2. KARAKTERISTIKE TERORIZMA | 26 |

2.3. UZROCI TERORIZMA | 27 |

2.4. MOTIVI I CILJEVI TERORIZMA | 30 |

2.5. VRSTE I OBLICI TERORIZMA | 32 |

2.6. ISLAMISTIČKI TERORIZAM | 35 |

2.6.1. *Pojmovno određenje islamizma* | 37 |

2.6.2. *Nastanak i razvoj islamizma* | 42 |

2.6.3. *Vahabizam* | 55 |

2.6.4. *Šiitski fundamentalizam* | 61 |

2.6.5. *Istorijski okvir razvoja pojedinih islamističkih terorističkih organizacija* | 67 |

2.6.5.1. Al Kaida | 90 |

2.6.5.2. Islamska država (ID) | 110 |

II. POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE RANE MUSLIMANSKE ZAJEDNICE 117
1. Opšte napomene 117
2. Preislamski period 118
2.1. NOMADSKO DRUŠTVO 118
2.2. PLJAČKAŠKI POHODI I TRGOVINSKA RAZMENA KAO SEGMENT EKONOMSKE OSNOVE DRUŠTVA 121
3. Društveno-istorijske okolnosti u vreme objave islamske religije 122
3.1. MEKANSKO DRUŠTVO 123
3.2. VEROVANJA I OBIČAJI PRE POJAVE ISLAMA 125
4. Prorok Muhamed i njegovi sledbenici, objava nove religije 128
5. Kuran i hadis – izvorišta nove vere i ideologija 144
5.1. DŽIHAD 147
6. Period ortodoksnog halifata (632–661) 162
6.1. EKONOMSKA EKSPANZIJA I ŠIRENJE TERITORIJE 163
6.2. NESUGLASICE I RASKOLI UNUTAR ZAJEDNICE 169
7. Umajjadsko i početak abasidskog carstva (661–765) 185
7.1. UMAJADI, SEKULARIZOVANJE ISLAMA I USPOSTAVLJANJE SVETOVNE VLASTI 187
7.2. ABASIDI, USTOLIČENJE DINASTIJE I OBRAČUN SA UMAJADIMA 196
III. POJMOVNO ODREĐENJE VERSKO-FILOZOFSKIH SEKTI I IDEOLOŠKIH POKRETA U ISLAMU 203
1. Opšte napomene 203
2. Versko-filozofske sekte, škole, ideološki pokreti i učenja kao izvorišta terorizma 205
2.1. HARIDŽITI – PRVA VERSKA SEKTA U ISLAMU 206
2.1.1. <i>Sufriti</i> 214
2.1.2. <i>Azrakiti</i> 215

2.1.3. <i>Nadždaiti</i>	218
2.1.4. <i>Ibaditi</i>	220
2.2. DRUGE ANTIREŽIMSKE SEKTE	230
2.2.1. <i>Kaderiti</i>	231
2.2.2. <i>Džahmiti</i>	232
2.2.3. <i>Zanadika</i>	233
2.2.4. <i>Mukanaiti</i>	234
2.3. SUNITSKI ISLAM	235
2.4. MUTAZELITI	239
2.5. ŠIITSKI ISLAM	244
2.5.1. <i>Kejsaniti</i>	246
2.5.2. <i>Zejditi</i>	252
2.5.3. <i>Ismailiti, prethodnici karmata i asasina</i>	255
3. Nasilje kao obrazac globalnog političkog delovanja	 268
Literatura	275

REČ AUTORA

Posmatrano iz ugla autora, pred čitaocima je knjiga koja ima nameru da predstavi i objasni osnovno istraživačko polazište da su različiti pojavni oblici političkog nasilja, koji su, vremenom, poprimili obeležja onog što danas smatramo fenomenom terorizma, prisutni još u prvobitnoj muslimanskoj zajednici te da su uzrokovani brojnim versko-ideološkim razdorama i podelama unutar same te zajednice.

Po svojoj strukturi, monografija je podeljena u tri tematske celine, koje se odnose na: pojmovno-kategorijalnu deskripciju i eksplikaciju fenomena terorizma i istorijski aspekt pojedinih savremenih islamističkih terorističkih organizacija (autor Lečić, B.), zatim prikaz i objašnjenje pojma „rana muslimanska zajednica“ i, na kraju, identifikaciju, analizu i sistematizaciju versko-ideoloških pokreta i sekti koje su se pojavile već u prvim decenijama islama (autor Grbić, Z.). Dva su glavna istraživačka cilja koja su autori želeli da dosegnu. Prvi se odnosi na objašnjenje uticaja ovih versko-ideoloških raskola na pojavu nasilja unutar prvobitne zajednice muslimana, a drugi objašnjava uticaj ovih šizmi na razvoj današnjeg globalnog fenomena islamističkog terorizma. Takođe, ne manje važan bio je pokušaj da se jasnije uoče i preciznije fiksiraju pojmovno-kategorijalne razlike i nijanse prilikom opisa i tumačenja pojava kao što su: islamski fundamentalizam, radikalni islam, islamizam, vahabizam, neoharidžizam i druge.

U pogledu motiva za preduzimanje istraživanja autori su se rukovodili stanovištem da, u naučnoj i stručnoj literaturi na temu islamističkog

terorizma, nije u dovoljnoj meri poklonjena pažnja korenima ovog bezbednog fenomena a koji se mogu pratiti do samih početaka organizovanja muslimanske zajednice, odnosno objave islama kao treće i poslednje monoteističke religije. Takođe, u fokusu istraživanja na ovu temu, posebno u krilu domaće akademske zajednice, neopravdano se nalazi *asasinski pokret* kao preteča islamističkog terorizma, dok se *haridžitski pokret*, na polju istraživanja u okviru bezbednosnih nauka, i ne pominje.

U sklopu formulisanja problema istraživanja, pažnja je posvećena uzrocima i motivima islamističkog terorizma koji se ne mogu objasniti isključivim pozivanjem na uzročne veze između terorizma i islama kao religije. Isto tako, pošlo se od stava da je u pristupu istraživanja uzroka islamističkog terorizma neopravdano izostavljanje osvrta u prošlost, u vreme objave islamske vere i organizovanja prvobitne zajednice muslimana na Arabijskom poluostrvu – u prošlost koja je prožeta brojnim aktima nasilja i terora motivisanih kako verskim, tako i ideološkim pobudama njihovih izvršilaca.

S obzirom na činjenicu da se islamske škole, pokreti i učenja pojedinih sektu u islamologiji nazivaju „intelektualnim disciplinama“, te da još uvek nisu u dovoljnoj meri istražene niti objašnjene, kao i zbog nedostatka autentične istorijske građe – one su prikazane i objašnjene *kroz opise prilika i okolnosti* koje su vladale u vremenu i prostoru u kojima su nastajale i egzistirale.

Iz tog razloga, najčešće je korišćen *hronološki* pristup, kao najbolji postupak za prikaz nastanka različitih sektu i pokreta i, posebno, njihove međuzavisnosti, bilo da je reč o doktrinarnom i ideološkom suprotstavljanju ili o koegzistenciji njihovih osnovnih ideja i načela. Uz to, vodilo se računa o *interdisciplinarnosti* u pristupu samoj materiji tj. istovremenom proučavanju teoloških, političkih, ekonomskih i društvenih činjenica i okolnosti njihovog nastanka.

Na kraju, autori ove monografije se iskreno nadaju da će ona predstavljati skroman doprinos naporima onih koji se trude da stvore objektivne preduslove za razumevanje ovog složenog fenomena i, što je još važnije, za prevazilaženje današnjih civilizacijsko-kulturoloških nesporazuma na relaciji Istok–Zapad koji su, u značajnoj meri, upravo uzrokovani islamističkim terorizmom.

UVOD

Terorizam islamističkih grupa, pokreta i organizacija predstavlja danas najveću bezbednosnu pretnju po savremenu međunarodnu zajednicu. Od terorističkog napada izvršenog septembra 2001. godine na SAD, njihova državna administracija proglasila je rat ovom terorizmu, kvalifikujući ga kao islamski terorizam, s obzirom na izvorište odakle su došle (i još uvek dolaze) pretnje po bezbednost ove i drugih zemalja međunarodne zajednice.

Ukoliko bismo se vratili još dalje u prošlost, uočili bismo da je ovaj fenomen, koji se uobičajeno kvalifikuje kao upotreba nasilja u političke svrhe, prisutan u arapsko-islamskim zemljama u poslednjih pola veka i da je, tokom tih pet decenija, prešao vijugav put: od antikolonijalističke borbe i borbe za nacionalno oslobođenje ovih zemalja, preko panarabizma, pa sve do panislamističkih ideja u programima njegovih današnjih eksponenata, čiji eksperimenti s religijom (islamom) još uvek predstavljaju ozbiljan bezbednosni izazov po mir i stabilnost, ne samo na Bliskom i Srednjem istoku i severu afričkog kontinenta već i onoga što se u novije vreme podrazumeva kao – međunarodna zajednica. Zloupotreba religije u različite političko-ideološke eksperimentalne svrhe svojstvena današnjim teroristima doživela je u digitalnom dobu neslućene granice i forme i postala nešto što se, *a priori*, podrazumeva kada se govori o terorizmu sa ovih prostora.

Mnogo je nesporazuma i, rekli bismo, odsustva dobre volje u pokušajima da se ovaj terorizam racionalno sagleda u svim njegovim relevantnim

aspektima i pojavnim oblicima. Kao što i sam fenomen (različito nijansirani i različiti stepeni intenziteta) već više od pola veka predstavlja bezbednosni izazov broj jedan u svetu, jednako toliko traju pokušaji njegove validne deskripcije i eksplikacije, koji, utisak je, uporno izmiču objektivnoj naučnoj analizi i oceni akademske zajednice, podjednako one na Zapadu, kao i one na Istoku. Brojni su razlozi za ovakvo stanje, ali jedan od glavnih sigurno je onaj koji u dovoljnoj meri ne prepoznaje i ne pravi, svesno ili ne, jasnu granicu između uticaja religije, ideologije i svakodnevne politike na nastanak, razvoj i pojavne oblike fenomena kao što je terorizam ovog tipa.

Osim toga, zanemaruje se činjenica da ovaj terorizam nije ni nastao onda kada je privukao pažnju čitavog sveta na sebe. Njegovi koreni mnogo su dublji i žilaviji nego što bi se to u prvi mah moglo pretpostaviti. Naporima koji se preduzimaju u cilju sveobuhvatne analize i razumevanja ovog problema svakako ne ide u prilog ni to što u teoriji ne postoji jedinstvena (a još manje opšteprihvaćena) definicija terorizma, kao ni to što postoje nepreciznosti u (pojmovno-kategorijalnoj) upotrebi mnogih ključnih termina, a posebno dva – islamski/islamistički, s kojima se najčešće „ope-riše“ kada se govori o ovom terorizmu.

S druge strane, onom delu akademske i stručne javnosti koja pretenduje na naučnu objektivnost i koja je identifikovala povezanost savremenog terorizma ovog tipa s prošlošću (glavnog toka) muslimanske zajednice može se prigovoriti da istraživanja, koja su preduzeta u tom pravcu, ne idu dovoljno duboko u ispitivanje prošlosti ove, kako je mnogi vide, borbene zajednice, već se, umesto kritičkog osvrta na njene same početke, obrađuju znatno kasniji periodi njenog razvoja. Kao rezultat ovakvog pristupa problemu, u fokusu istraživača nalaze se, uglavnom, pojave nastale kao direktna posledica reformističkih procesa otpočetih u islamu s kraja osamnaestog veka.

Jedna od najčešće ispitivanih pojava u ovim procesima, a koja danas zaokuplja pažnju ne samo istraživača na polju društvenih nauka već i najšire laičke javnosti, jeste upravo terorizam. Posmatran kao svojevrsni savremeni društveni fenomen, nastao s buđenjem islama i reislamizacijom muslimanskih društava, terorizam je u stopu pratio pomenute društvene reforme preduzete u cilju modernizovanja većine islamskih zemalja tokom najvećeg dela prošlog stoleća.

Otuda i mnoštvo studija koje ovom problemu pristupaju tako što ga, kao što smo već naglasili, *a priori* uzimaju kao verski problem ili, još gore, problem s islamskom verom, pokušavajući da ga objasne tumačenjima pojedinih verskih pokreta inspirisanih, najčešće, idejama vahabizma

i, nešto ređe, salafizma. Pritom, stručnjaci iz različitih naučnih oblasti i disciplina ne mogu da pronađu ni minimum saglasnosti u definisanju i kategorizaciji mnogobrojnih religioznih sekti, pokreta, filozofskih škola i pravaca u islamu, od njegovog nastanka pa sve do naših dana, a kamoli da se odrede u pogledu stepena njihovog uticaja na pojave nasilja u prošlosti i terorističkih aktivnosti savremenih islamističkih grupa, pokreta i organizacija.

Na stranu to što pojedini autori uzroke ovog terorizma traže tamo gde ih neće ni pronaći – *isključivo* u krilu islamske religije. Takođe, uzaludan pokušaj dolaska do objektivne naučne istine čine i oni istraživači koji u potpunosti negiraju uticaje ove religije na sve aspekte društvenog života u muslimanskim sredinama, pa tako i na devijantne društvene pojave kao što je terorizam. Reći to ne znači i proglasiti odgovornom ovu religiju za te pojave. Isto tako, konstatovati da je u zajednici koju je predvodio Muhamed nasilje bilo korišćeno kao sredstvo za postizanje određenih političkih, ideoloških pa čak i državnčkih ciljeva ne znači kritiku Muhamedove verske misije ili njegove ličnosti, ali podrazumeva, jer to, pre svega, nalaže intelektualno poštenje, racionalnu činjeničnu konstataciju da je ta zajednica, u svojoj ranoj fazi istorijskog razvoja, često posezala za nasiljem prema drugima i drugačijima.

Kada je posredi nasilje kao političko sredstvo, njime se u prošlosti, pored ostalih, naročito služila jedna grupacija unutar zajednice vernika, nastala odmah pošto je otvoreno pitanje vlasti u muslimanskoj zajednici. Reč je o haridžitima – prvoj verskoj sekti u okrilju islama. Iako je kasnija tradicija pri pomenu ove sekte akcenat stavljala na versku komponentu njenog razilaženja s glavnom strujom u okviru tadašnje muslimanske zajednice, brojni autori, čak i oni koji su islamistički terorizam sagledavali isključivo kao izvorno verski fenomen, zanemarivali su uticaj haridžizma na kasnije grupe, pokrete i organizacije koje su pribegavale nasilju kako bi nametnule svoju vlast i ideologiju ostatku muslimanske zajednice. Da i ne pominjemo činjenicu da je tek mali broj eksperata za islamistički terorizam prepoznao i ukazao na ideološku sličnost između sledbenika ove sekte i pripadnika savremenih terorističkih organizacija poput *Islamske države* ili *Al Kaide*.

Već i na površan uporedni pogled zapaziće se da su verski fanatizam i isključivost suštinske osobine koje pronalazimo kod pripadnika nekadašnjih haridžita i, na primer, doskorašnjih boraca *Islamske države* na ratištima u Iraku i Siriji. To, međutim, ne znači da je fanatizovana varijanta individualnog ili kolektivnog doživljaja vere i kod jednih i kod drugih, kao i njihova odbojnost prema drugačijim formama ispoljavanja

pobožnosti i verskih ushićenja, predstavljala (isključivi ili presudni) motiv za pribegavanje nasilju, odnosno, terorizmu. Osim verskih osećanja, postoje i drugi faktori koji pokreću ekstremiste na nasilje i oni se nalaze u mnoštvu ideoloških, političkih i ukupnih društveno-socijalnih uslovljenosti vremena i područja u kojima ovi ekstremisti deluju.

Ovakav pristup u značajnoj meri otklanja, ili barem čini vidljivijim, brojne predrasude koje mnogi na Zapadu imaju prema islamu i njegovoj „odgovornosti“ za društvene pojave kao što je islamistički terorizam. Upravo stav koji u današnjem svetu predstavlja opšte mesto – o uticaju islama, kao religije, na terorizam i bezbednost čitave međunarodne zajednice, predstavlja izazov i najširi istraživački okvir ovog rada, koji će pokušati da ustanovi i prezentuje poreklo tog uticaja i njegovu genezu, kao i načine na koje islam – i da li samo ova religija – utiče na pojavu i razvoj terorizma, i kojim to intenzitetom.